

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
доктору психологічних наук, професору
О. В. Брюховецькій

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора психологічних наук,
професора, завідувачки кафедри практичної психології
та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету
ім. В. Даля (м. Київ) МОН України
Завацької Наталії Євгенівни
на дисертаційне дослідження Прокопенко Олени Антонівни
«Я-концепція як чинник розвитку професіоналізму вчителів закладів
загальної середньої освіти»,
представлену на здобуття наукового ступеня
доктора філософії (PhD) у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Кризовий стан, в якому перебуває Україна, а саме соціальні, політичні та економічні зміни тощо, зумовлює нові підходи до професійної діяльності фахівців, які здатні до постійного самовдосконалення й саморозвитку, збереження й розвитку духовних засад як основи їх професіоналізму в складних умовах сьогодення. При цьому особливу роль відіграє професіоналізм освітян, які, як відомо, виступають агентами змін у сучасному суспільстві. З іншого боку, не менш важливою є Я-концепція освітянина як основа його поведінки, взаємодії з учнями, професіоналізму в цілому, через яку виявляються стратегії життя та цінності особистості, які вчитель закладу загальної середньої освіти транслює прийдешнім поколінням. Саме це у сукупності й визначає надзвичайну актуальність даного дисертаційного дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації. У дисертаційному дослідженні коректно визначено науковий апарат дослідження, структурні компоненти (мету, завдання, об'єкт, предмет, основні дефініції), що забезпечило логічність та послідовність наукових пошуків авторки на всіх етапах роботи. Відповідно розділи дисертації є чітко структурованими, у них ґрунтовно й виважено подані результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження згідно із визначеними метою та завданнями.

Так, у першому розділі дисертації «Теоретико-методологічні засади дослідження Я-концепції особистості та її впливу на розвиток професіоналізму вчителів закладів загальної середньої освіти» у межах першого завдання: авторкою здійснено аналіз наукових підходів та виокремлено основні положення до вивчення Я-концепції особистості у кризових умовах сьогодення, обґрунтовано й систематизовано базові індикатори розвитку зрілої Я-концепції особистості за духовно-ціннісною (самоцінність і самотворення), когнітивно-рефлексивною (ясність і диференційованість), афективно-оцінною (адекватна самооцінка і позитивне самоствалення), конативно-регулятивною (самоконтроль і самотворення) складовими. Акцентовано увагу на особливій значущості духовно-ціннісного аспекту Я-концепції особистості у ситуації невизначеності й кризових умовах, що забезпечує вагомий внесок у збереження цілісності особистості, сприяє підтриманню її психічного й психологічного здоров'я.

Відповідно до другого завдання дослідження виокремлено особливості професійної діяльності вчителів закладів загальної середньої освіти, що визначають особливі вимоги до їх професіоналізму та доцільності його розвитку. Імпонує погляд дисертантки на розгляд сутності розвитку професіоналізму вчителя закладу загальної середньої освіти з огляду на його позицію та власну суб'єктну активність, прагнення до постійного самовдосконалення й саморозвитку, збереження й розвитку духовних засад тощо. Це дозволило авторці теоретично обґрунтувати вплив Я-концепції на розвиток

професіоналізму вчителів закладів загальної середньої освіти як неодмінної умови якісно нового, більш ефективного рівня вирішення складних професійних завдань в умовах соціальних трансформацій.

У межах розв'язання наступного завдання дослідження, поданому у другому розділі дисертації «Емпіричне дослідження особливостей Я-концепції як чинника розвитку професіоналізму вчителів» привертає увагу ретельний аналіз дисертанткою особливостей сформованості Я-концепції вчителів закладів загальної середньої освіти в цілому та за окремими складовими. Авторка навела цікаві результати специфіки рівнів Я-концепції, що вплинули й на загальний рівень зрілості Я-концепції вчителів. Не менш цікавими і вагомими є дані щодо професіоналізму вчителів закладів загальної середньої освіти, які дозволяють чітко окреслити напрями його розвитку для значної кількості освітян.

На заключному етапі емпіричного дослідження за результатами дисперсійного аналізу дисертанткою переконливо доведено, що між зрілістю Я-концепції вчителів закладів загальної середньої освіти та рівнями розвитку їх професіоналізму існує прямий статистично-значущий зв'язок: чим більш зрілою є Я-концепція вчителів закладів загальної середньої освіти, тим вищим є рівень розвитку їх професіоналізму. Таким чином, основна гіпотеза дослідження, висунута дисертанткою щодо прямого зв'язку між Я-концепцією і професіоналізмом вчителів закладів загальної середньої освіти знайшла як теоретичне обґрунтування, так й емпіричне підтвердження.

За результатами теоретичного аналізу та констатувального етапу емпіричного дослідження у третьому розділі роботи «Організаційно-психологічний супровід розвитку Я-концепції вчителів як чинника їх професіоналізму» Прокопенко О.А. презентовано організаційно-психологічний супровід вчителів закладів загальної середньої освіти в умовах післядипломної освіти, спрямований на підвищення зрілості їх Я-концепції як чинника розвитку професіоналізму.

Слід особливо відзначити змістове наповнення моделі організаційно-психологічного супроводу розвитку Я-концепції вчителів закладів загальної

середньої освіти як чинника їх професіоналізму, в межах якої чітко визначено мету й завдання супроводу, висвітлено принципи, етапи, види, форми й методи, які дозволяють забезпечити й оцінити результативність розвитку когнітивно-рефлексивної, афективно-оцінювальної та духовно-ціннісної складових Я-концепції як чинника професіоналізму освітян.

Вважаємо доцільним виокремлення психоедукаційного напрямку реалізації даної моделі, що передбачає організацію спеціального психологічного навчання вчителів закладів загальної середньої освіти в умовах підвищення кваліфікації за розробленим Прокопенко О.А. авторським спецкурсом, та консультативного напрямку, що може бути реалізованим як під час підвищення кваліфікації вчителів у закладах післядипломної освіти й Центрах професійного розвитку педагогічних працівників, так і безпосередньо у діяльності практичних психологів у закладах освіти.

Напрацювання дисертантки знайшли емпіричне підтвердження під час реалізації програми спецкурсу «Розвиток Я-концепції педагогічного працівника як чинника його професіоналізму» у формувальному експерименті в процесі підвищення кваліфікації вчителів закладів загальної середньої освіти. Про це, зокрема, свідчить позитивна, статистично значуща динаміка рівнів розвитку Я-концепції вчителів – учасників експериментальної групи, на відміну від контрольної групи, де статистично значущих змін у показниках Я-концепції до і після формувального експерименту встановлено не було.

Висновки, які робить авторка, доволі чітко сформульовані та переконливі. Вони синтезують усі основні результати дослідження, засвідчують виконання поставлених завдань та досягнення мети дисертаційної роботи.

У цілому дисертація Прокопенко О.А. виконана на належному науковому рівні, що підтверджує володіння здобувачкою теорією досліджуваної проблеми і відповідними методами наукового пошуку. Результати дослідження пройшли достатню апробацію під час масових наукових і науково-практичних заходах різного рівня, в яких брала участь дисертантка.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів.

Обґрунтовані здобувачкою результати наукового пошуку забезпечують новизну і вірогідність отриманих даних та загальних висновків дисертації і загалом не викликають сумніву. До таких результатів можна віднести модель зрілої Я-концепції вчителів закладів загальної середньої освіти, яка складається з духовно-ціннісної, когнітивно-рефлексивної, афективно-оцінювальної та конативно-регулятивної складових, що містять у собі комплекс відповідних якостей освітян, як основи розвитку їх професіоналізму в кризових умовах сьогодення; виявлені в емпіричному дослідженні особливості Я-концепції вчителів закладів загальної середньої освіти зумовлені як недостатнім рівнем розвитку її складових, так і загальним рівнем зрілості Я-концепції переважної частини досліджуваних вчителів, а також їх гендерно-віковими та організаційно-професійними характеристиками.

Не менш важливим є виявлений у дослідженні прямий, статистично-значущий зв'язок між зрілістю Я-концепції вчителів закладів загальної середньої освіти та рівнями розвитку їх професіоналізму; а також розробка та апробація програми організаційно-психологічного супроводу вчителів в умовах післядипломної освіти, спрямована на підвищення зрілості їх Я-концепції як чинника розвитку професіоналізму. Дисертанткою уточнено сутність понять «Я-концепція», «професіоналізм», «розвиток професіоналізму»; «зрілість Я-концепції» як інтегральний індикатор конструктивності її розвитку в умовах невизначеності, що також заслуговує на схвальну оцінку.

Практичне значення результатів дослідження. Одержані Прокопенко О.А. результати дослідження мають вагоме практичне значення. У цьому контексті особливо слід відзначити запропонований авторкою психодіагностичний інструментарій та розроблену нею програму розвитку Я-концепції вчителів закладів загальної середньої освіти як чинника їх професіоналізму, що можуть бути використані у системі психологічної служби закладів освіти для моніторингу розвитку Я-концепції вчителів закладів загальної середньої освіти, організації відповідних корекційно-розвивальних

процедур. Розкриті дисертанткою психологічні тенденції та особливості розвитку Я-концепції як чинника професіоналізму вчителів закладів загальної середньої освіти можуть бути покладені в основу вдосконалення процесу професійної підготовки освітян, використовуватися у процесі викладання психологічних дисциплін для майбутніх педагогічних працівників та практичних психологів у закладах вищої освіти, на курсах підвищення кваліфікації у закладах післядипломної освіти, в діяльності Центрів професійного розвитку педагогічних працівників тощо.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Кількість та обсяг опублікованих Прокопенко О.А. праць переконує у належній апробації основних положень проведеного дослідження. Основний зміст роботи висвітлено у 12 публікаціях авторки, серед яких: 4 одноосібних статті і 1 стаття у співавторстві у фахових виданнях України, включених до переліку, затвердженого МОН України, 6 одноосібних публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 1 програма спецкурсу. Аналіз змісту зазначених публікацій свідчить про достатню повноту викладу в них основних положень дисертації.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертації свідчить про відсутність порушень академічної доброчесності при викладенні результатів дисертаційного дослідження: усі положення дисертації, які використовує здобувачка для підтвердження авторської позиції, містять посилання на відповідні джерела. Це ж підтверджують надані дисертанткою відомості про перевірку рукопису дисертаційного дослідження Прокопенко О.А. за допомогою автоматизованої системи «UNICHECK», з яких можна зробити висновок про відсутність у тексті її дисертації академічного плагіату.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи наукове та практичне значення здобутих авторкою результатів дослідження, вважаємо за доцільне висловити деякі зауваження й побажання до окремих положень дисертації.

1. Обґрунтовуючи роль Я-концепції як чинника розвитку професіоналізму вчителя, дисертантка оперує поняттям «зріла Я-концепція», зокрема, рис. 1.1, с. 70 дисертації. На наш погляд, дане поняття потребує більш ґрунтового висвітлення у контексті специфічних особливостей професійної діяльності вчителя закладу загальної середньої освіти.

2. Відзначаючи важливе значення для дослідження духовно-ціннісної складової Я-концепції авторської методики «Цінність самотворення», проте зауважимо на досить стислий аналіз її результатів у тексті дисертації (с. 92).

3. На нашу думку, потребують більш детального пояснення окремі результати емпіричного дослідження, зокрема, виявлені відмінності у зрілості Я-концепції вчителів залежно від типу закладу загальної середньої освіти, в якому вони працюють.

4. Під час опису процедури формувального експерименту здобувачка в цілому характеризує експериментальну і контрольну групи. Разом із тим, варто було б висвітлити, як саме і за яким принципом здійснювався підбір учасників даних груп.

5. Правомірно виокремлюючи у процедурі організаційно-психологічного супроводу психоедукаційний і консультативний напрями, авторка дисертації основну увагу зосередила саме на психоедукації, в той час, як консультативний напрям представлений у роботі значно менше, що потребує пояснення.

Указані зауваження й побажання мають виключно дискусійний характер та не знижують теоретичної і практичної цінності проведеного дослідження, яке є цілісним і самостійним, має безсумнівну наукову новизну, вагомі теоретичне та практичне значення.

Загальний висновок

Актуальність теми, самостійність та завершеність здійсненого дослідження, наукова новизна та практична значущість отриманих результатів дає підстави зробити такий загальний висновок: дисертаційна робота Прокопенко Олени Антонівни «Я-концепція як чинник розвитку професіоналізму вчителів закладів загальної середньої освіти» відповідає галузі

знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія та відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка – Прокопенко Олена Антонівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,

завідувач кафедри практичної

психології та соціальної роботи

Східноукраїнського національного

університету ім. В. Даля (м. Київ) МОН України

Н.Є. Завацька

Підпис Н.Є. Завацької засвідчую.

Начальник відділу кадрів

О.В. Куртова